

УДК 581.4:581.9:582(477)

Л.І. КрицькаНаціональний науково-природничий музей НАН України,
вул. Б. Хмельницького, 15, Київ, 01601 Україна**Рід Лядвенець — *Lotus* L. у флорі України****Ключові слова:** рід лядвенець, *Lotus* L., систематика, флора, протолог, тип, лектотип, Україна

Систематика роду *Lotus* L. флори України, як і колишнього Радянського Союзу, базувалася на широкому розумінні об'єму *Lotus corniculatus* L., внаслідок чого кількість видів у ньому була значно занижена і не відповідала тій біологічній диференціації роду, яка існувала в природі. Так, у «Флорі СРСР» [5] наведено 12 видів роду, а у «Флорі УРСР» [1] уся видова різноманітність лядвенців звелася до 6 видів і, нарешті, за даними “Flora Europaea” [11] на теренах України зростає лише п'ять видів роду. Тим часом, ботаніки-систематики ще з 18-го століття помічали серед популяцій виду морфологічну неоднорідність і багатство форм, пов'язане зі специфічними еколого-едафічними умовами екотопів та географічним поширенням. У 1795 р. Персон (Persoon C.H.) описав середньо-східноєвропейський луговий вид *L. arvensis* Pers. 1795, Ann. Bot. (Usteri), 14 : 39., на рік пізніше, в 1796 р., Шкур (Schkuhr C.) — *L. uliginosus* Schkuhr, 1796, Bot. Handb. 2 : 412. К. Шпренгель у 1826 р. опублікував латинський діагноз описаного з Кременця бессерієвого виду лядвенця сумнівного: *L. ambiguus* Besser ex Spreng. 1826, Syst. Veg. 3 : 282 та ін. XX-е століття було періодом переосмислення поглядів на об'єм виду в роді *Lotus* і критичного перегляду його видового складу, яке йшло двома шляхами. Більшість європейських дослідників залишалась на позиціях широкого розуміння виду, але відмічала існуючу в природі різноманітність форм, користуючись для позначення відмінностей переважно таксономічною категорією “varietes”, наприклад: *L. corniculatus* L. var. *kochii* Chrtková-Žertová, 1973, Rozpr. Českosl. Acad. Véd. Řada Mat. Přír. Véd., 83, 4: 36, fig.6 (*L. ambiguus* Besser ex Spreng.); *L. corniculatus* L. var. *norvegicus* Chrtková-Žertová, 1971, Folia Geobot. et Phytotax. (Praha), 6, 2 : 215 (*L. norvegicus* (Chrtková-Žertová) Min.); *L. corniculatus* L. var. *corniculatus* Chrtková-Žertová, 1973, Rozpr. Českosl. Acad. Véd. Řada Mat. Přír. Véd., 83, 4 : 28 (*L. corniculatus* L., *L. arvensis* Pers.) та ін. У вітчизняній систематиці стало переважати вужче розуміння виду в роді *Lotus*. Завдяки працям М.В. Клокова [2] та М.О. Міняєва [6] були відновлені забуті *L. ambiguus* і *L. arvensis*; у монографічних обробках роду та критичних статтях цілого ряду вчених: Л.А. Купріянової [5], С.В. Юзепчука [10], О.Д. Вісюліної [1], М.В. Клокова [4], описані нові для науки види (*L. praetermissus* Kuprian., *L. tauricus* Juz., *L. elisabethae* Opperm. ex Wissjul., *L. olgae* Klokov, *L. ucrainicus* Klokov), а також зроблені нові комбінації, на основі яких підвищено статус внутрішньовидових одиниць до рангу виду: *L. frondosus* (Frey) Kuprian., *L. alpicola* (G. Beck) Min., Ulle, Krytzka, *L. callunetorum* (Juxip) Min. [5, 7, 8, 9] та ін. Враховуючи праці попередників, нові дані при опрацюванні гербарних матеріалів, знахідки та дослідження в природі, в «Определителе высших растений Украины» ми навели для флори України вже 10 видів роду *Lotus* [4]. Наша обробка роду до другого видання «Флори України» включає 15 видів.

***Lotus* L.** 1753, Sp. Pl. : 773; id. 1754, Gen. Pl. ed. 5: 338; Купріянова, 1945, Фл. СССР, 11: 284; Віслюк 1954, Фл. УРСР, 6: 425; Міняєв, Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 103.

Багаторічні, рідше однорічні або дворічні трав'яні рослини зі стрижневим коренем і розгалуженими прямостоячими, висхідними або лежачими стеблами. Прилистки редуковані. Листки непарно-перистоскладні, складаються з 5 цілокраїх листочків, нижня

пара яких розміщена при основі осі листка і нагадує прилистки, три інших листочки зближені між собою на верхівці листка. Квітки зібрані в зонтикоподібно-головчасті грона з покривними листками при основі. Чашечка більш або менш зигоморфна з двома верхніми і трьома нижніми зубцями. Віночок жовтий. Човник на верхівці дзьобасто загострений. Тичинок 10, двобратніх: верхня з них вільна, а 9 — нерівні за довжиною і спаяні в трубку, 5 із них з довгими, розширеними на верхівці нитками, а 4 — з короткими і тонкими по всій довжині нитками. Стовпчик поступово звужений доверху. Боби лінійно-циліндричні, багатонасінні, розкриваються двома стулками.

До складу роду входить 100–150 видів, поширених у Європі, Африці, Азії та Австралії. Основне його біологічне різноманіття зосереджене в Середземномор'ї. В Україні зростає 15 видів роду.

Практичне значення: фітомеліоративні, кормові, декоративні, медоносні рослини.

Лектотип: *L. corniculatus* L.

Загальна література до роду

- Вісюліна О.Д. Рід Лядвенець — *Lotus* L. / Флора УРСР. — Т. 6. — К.: Вид-во АН УРСР, 1954. — С. 425–431.
- Громова Т.И. Определитель видов и разновидностей рода *Lotus* L., встречающихся в Европейской России и на Кавказе, и схемы их распространения // Тр. Бюро прикл. бот. сел. — 1915. — 8. — С. 1025–1057.
- Клоков М.В. Заметка о некоторых критических видах лядвенца // Бот. мат. (Ленинград). — 1953. — Вып. 15. — С. 145–149.
- Клоков М.В. Новые украинские мотыльковые // Бот. мат. (Ленинград). — 1961. — Вып. 21. — С. 233–242.
- Крамина Т.Е. Новый вид рода *Lotus* L. (*Leguminosae*) из группы *L. corniculatus* L. // Бюл. Моск. о-ва испыт. природы. Отд. биол. — 2000. — Т. 105. — Вып. 1. — С. 35–40.
- Крицкая Л.И. Новые данные о флоре Правобережной Злаковой степи // Вопр. физиол., биох., цитол. и фл. Украины. — Киев: Наук. думка, 1974. — С. 8–11.
- Крицкая Л.И. Род Лядвенець (*Лядвенець*) — *Lotus* L. / Определитель высших растений Украины (отв. ред. Ю.Н. Прокудин). — Киев: Наук. думка, 1987. — С. 191.
- Куприянова Л.А. Род *Lotus* L. / Флора СССР. — Т. 11. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1945. — С. 284–297.
- Миняев Н.А. К систематике лядвенца северо-запада европейской части СССР // Бот. мат. (Ленинград). — 1957. — Вып. 18. — С. 119–141.
- Миняев Н.А., Улле З.Г. О видах лядвенца (*Lotus* L.), встречающихся на северо-востоке европейской части СССР // Новости сист. высш. раст. — 1977. — Вып. 14. — С. 153–161.
- Миняев Н.А., Улле З.Г. Род Лядвенець — *Lotus* L. / Флора европейской части СССР. — Т. 6 (под ред. Ан. А. Федорова). — Л.: Наука, 1987. — С. 103–115.
- Юзепчук С.В. Заметки о некоторых новых критических и редких растениях крымской флоры // Бот. мат. (Ленинград). — 1951. — 14. — С. 3–47.
- Ball P.W., Chrtková-Žertová A. Genus *Lotus* L. / Tutin T.G. (ed.) et al. Flora Europaea. — Vol. 2. — Cambridge University Press, Cambridge, 1968. — P. 173–176.
- Borsos O. Microtaxonomische Bearbeitung der Artengruppe *Lotus corniculatus* L. agg. in der pannonischen und karpatischen Flora // Acta Bot. Acad. Sci. Hung. — 1966. — 12, 3–4. — S. 263–278.
- Brand A. Monographie zur Gattung *Lotus* L. // Bot. Jahrb. — 1898. — 25. — S. 166–232.
- Callen E.O. Studies in the genus *Lotus*. Limits and subdivisions // Canad. Journ. Bot. — 1959. — 37, 1. — P. 157–165.
- Chrtková-Žertová A. Bemerkungen zur Taxonomie und Nomenklatur von *Lotus krylovii* Schischk. et Serg. und *L. corniculatus* L. subsp. *frondosus* Freyn // Folia Geobot. Phytotax. (Praha). — 1970. — 5, 1. — S. 89–97.
- Chrtková-Žertová A. Bemerkungen zur Taxonomie von *Lotus uliginosus* Schkuhr und *L. pedunculatus* Cav. // Folia Geobot. Phytotax. (Praha). — 1966. — 1, 1. — S. 78–87.
- Chrtková-Žertová A. A monographic study of *Lotus corniculatus* L. 1. Central and Northern Europe. // Rozpr. Českosl. Akad. Véd. Řada Mat. Prir. Véd. — 1973. — 83, 4. — P. 1–94.
- Gauthierdecarrats A. Chloroplast DNA variation in the genus *Lotus* (*Fabaceae*) and further evidence regarding the maternal parentage of *Lotus corniculatus* L. // Theoretical and Applied Genetics. — 1997. — 95. — P. : 629–636.
- Jalas J. Zur Kausalanalyse der Verbreitung einiger nordischen Os- und Sandpflancen // Ann. Bot. Soc. Zool. Bot. Fenn. Vanamo. — 1950. — 24, 1. — S. 1–362.

- Kirkbride J.H. Lotus systematics and distribution // American Society of Agronomy and Crop Science Society of America, Madison, WI. — 1999. — N 28. — P. 1–20.
- Kramina T.E. A contribution to the taxonomic revision of the *Lotus corniculatus* complex (*Leguminosae, Lotae*) in the European part of the former USSR // Syst. Geogr. Pl. — 1999. — Vol. 68. — P. 265–279.
- Larsen K. Cyto-taxonomical Studies in *Lotus* II // Bot. Tidsskr. — 1955. — 52. — P. 8–17.
- Larsen K., Žertová A. On the variation pattern of *Lotus corniculatus* L. in Eastern Europe // Bot. Tidsskr. — 1963. — 59. — P. 177–194.
- Polhill R.M. *Loteae* (and *Coronilleae*). In: R.M. Kew Gardens, Kew, 1981. — P. 371–375.

1. Боби до верхівки дугасто зігнуті, дуже стиснуті з боків. Чашечка чітко зигоморфна: три її нижні зубці дуже зближені між собою, причому два бічних із них значно коротші за середній та два верхніх 15. ***L. ornithopodiodes***
— Боби циліндричні або булавоподібні, зі спинки стиснуті. Чашечка помітно зигоморфна: три її нижні зубці рівні за довжиною і помітно віддалені один від одного; два верхніх більш чи менш зближені між собою і майже рівні за довжиною з нижніми зубцями або коротші за них 2
2. Однорічні, рідше дворічні рослини, густо опушені довгими, відлеглими волосками. Зубці чашечки в 1,5–2 рази довші за її трубку 3
— Багаторічні рослини, опушені коротшими відлеглими або притиснутими волосками, рідше голі. Зубці чашечки частіше не довші за трубку, рідше довші за неї, але не більше, ніж у 1,5 рази 4
3. Однорічні рослини. Стебла переважно поодинокі, розгалужені, прямі або лише трохи висхідні. Верхні листочки листків ланцетні або лінійно-ланцетні. Квітки 4–6 мм завд., по 1–2 на квітконосах 1–2 см завд. Боби 15–20 мм завд. 14. ***L. praetermissus***
— Одно- або дворічні рослини. Стебла переважно численні, розгалужені, висхідні або лежачі. Верхні листочки листків оберненояйцеподібні або ланцетні. Квітки 6–10 мм завд., по 2(3) на квітконосах 2,5–4 см завд. Боби 20–40 мм завд. 13. ***L. angustissimus***
- 4(2). Рослини голі або майже голі, сизувато- або сірувато-зелені. Суцвіття з (1)2–3(4) квіток. Квітки 5–11 мм завд. 5
— Рослини опушені. Суцвіття з 2–12 квіток. Квітки більші, (8)9–18(20) мм завд. 7
5. Стрижні середніх стеблових листків дуже короткі, через що листочки між собою зближені. Квітки 6–9(10) мм завд., віночок при відцвітанні червоніє. Чашечка конічна, з трикутно-ланцетними, довгозагостреними, довшими за трубку зубцями 12. ***L. frondosus***
— Стрижні середніх стеблових листків довші, листочки не зближені. Квітки 5–12 мм завд., віночок при відцвітанні синіє або зеленіє. Чашечка широкодзвоникувата або конічна. Зубці за довжиною майже рівні з трубкою 6
6. Листочки всіх листків лінійно-ланцетні, лінійні, оберненоланцетні, загострені, 3–15 мм завд., 1–5 мм завш. Чашечка з широкодзвоникуватою трубкою. Зубці чашечки широкотрикутні, короткозагострені, звичайно коротші за трубку 10. ***L. tenuis***
— Листочки верхніх листків лінійно-ланцетні або довгасто-ланцетні, загострені, 7–15 мм завд., 1–2 мм завш.; листочки середніх і нижніх листків довгасто-оберненояйцеподібні, 9–18 мм завд., тупі або майже тупі. Чашечка з конічною трубкою. Зубці чашечки ланцетні, довгозагострені і загнуті, майже рівні з трубкою 11. ***L. elisabethae***
- 7(4). Рослини з порожнистими, майже від основи прямостоячими або висхідними стеблами з повзучими вкоріненими пагонами. Зубці чашечки до цвітіння зірчасто відігнуті 1. ***L. uliginosus***

- Рослини з виповненими, іноді тільки при основі порожнистими стеблами, без повзучих вкорінених пагонів. Зубці чашечки до цвітіння прямі або більш чи менш загнуті всередину 8
8. Квітконіжки голі, часто з пучком волосків при основі. Чашечка гола або розсіяно опушена відхиленими волосками 9
- Квітконіжки і чашечка опушені притиснутими або відхиленими волосками 12
9. Стебла численні, міцні, від основи висхідні, вище прямостоячі, дуже розгалужені під гострим кутом, до кінця вегетаційного періоду полегли. Нижні і середні листки рано опадають. Листочки покривного листка суцвіття на головній осі пагона широкі 5. *L. callunetorum*
- Стебла менш численні, від основи висхідні або прямостоячі, б. м. розгалужені. Нижні та середні листки зберігаються довго. Листочки покривних листків усіх суцвіть широкі або ланцетні 10
10. Чашечка з широкодзвоникуватою трубкою, зубці її лінійно-ланцетні, в основі трикутні, на верхівці загострені, голі або рідко коротковійчасті з країв. Боби до верхівки помітно розширені, булавоподібні з дзьобастим носиком 4. *L. arvensis*
- Чашечка з вузькодзвоникуватою трубкою, зубці її в основі трикутні, поступово шилоподібно загострені, з помітно відігнутими зубцями. Боби циліндричні, з мечоподібним або дзьобастим носиком 11
11. Листочки покривного листка суцвіття: середній еліптичний, рідше широкоеліптичний чи широколанцетний, звужений до основи, середні нерівнобоко широколанцетні, гоструваті. Стебла 20–65 см завд., численні, сланкі, у верхній частині висхідні, від основи дуже галузисті 2. *L. corniculatus*
- Листочки покривного листка суцвіття ширші: середній — оберненояйцеподібний або майже округлий, бокові — довгасто-оберненояйцеподібні або широко-оберненоланцетні. Стебла 7–18 мм завд., нечисленні, висхідні або майже прямостоячі, не дуже розгалужені, утворюють компактний кущик 3. *L. alpicola*
- 12(8). Квітконіжки і чашечки густо опушені дуже короткими, близько 0,5 мм завд. притиснутими або напівпритиснутими волосками 9. *L. ucrainicus*
- Квітконіжки і чашечки опушені довшими відхиленими волосками 13
13. Чашечка з широкодзвоникуватою трубкою і вузькотрикутними, поступово загостреними зубцями. Квітки 12–18 мм завд. Стебла 15–40 см завв., висхідні, численні, слабо-розгалужені 6. *L. tauricus*
- Чашечка з вузькоконічною або дзвоникуватою трубкою і трикутними, майже від основи або від середини шилоподібно загостреними зубцями. Квітки 10–12 мм завд. Стебла 20–80 см завв., лежачі або висхідні, численні, розгалужені 14
14. Чашечка з вузькоконічною трубкою, як і квітконіжки, густо опушена довгими, відхиленими волосками; зубці чашечки ланцетно-шилоподібні. Листочки покривного листка ланцетні або лінійно-ланцетні 8. *L. olgae*
- Чашечка із дзвоникуватою трубкою, як і квітконіжки негусто опушена довгими, відхиленими, волосками, зубці чашечки лінійно-ланцетні. Листочки покривного листка еліптичні, довгасто-еліптичні, ланцетні, бокові — яйцеподібні, довгасто-еліптичні, ланцетні 7. *L. ambiguus*

Секція 1. *Lotus*.

— *Lotus* L. sect. *Eulotus* Ser. 1825, in DC. Prodr. 2: 210; Куприянова, 1941, Фл. СССР, 11: 290; Віслюліна 1954, 6: 426.

Чашечка більш чи менш зигоморфна: три її нижніх **зубці** майже однакові за формою і довжиною, два верхніх іноді дуже зближені між собою, за формою і довжиною майже однакові з верхніми або значно коротші за них і тоді відігнуті майже під прямим кутом до осі квітки. **Боби** прямі або злегка серпасто-зігнуті, циліндричні з прямим мечоподібним або дзьобасто-зігнутим носиком чи булавоподібні, дорзально стиснуті, з вдавненим всередину верхнім швом і дзьобасто- або гачкувато-зігнутим носиком.

Тип: лектотип роду.

Підсекція 1. *Lotus*.

Рослини опушені або майже голі. Суцвіття з 2–12 квіток. Квітки (8)9–18(20) мм завд. Приквітки відсутні.

Тип: лектотип роду.

— Ser. *Ebracteatae* Kuprian. 1941, Фл. СССР, 11: 290, p.p.

1. *L. uliginosus* Schkuhr, 1796

Bot. Handb. 2: 412, tab. 211; Куприянова, 1941, Фл. СССР, 11: 291; Віслюліна, 1954, 6: 426; P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. 2: 175; Миняев, Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 108; Крицкая, 1987, Опред. высш. раст. Украины: 191. — **Лядвенець трясовинний**.

Вид описаний з Німеччини, окоп. Віттенберга (за протологом: “Wittb.”).

— *L. corniculatus* L. β. *major* Ser. 1825, in DC. Prodr. 2: 214, non auct. alior. — $2n = 12, 24(?)$.

Багаторічна трав'яна рослина 20–60 см завв. зі стрижневим коренем і довгим, підземним, нещільним, розгалуженим каудексом. **Стебла** висхідні або лежачі, що вкорінюються, галузисті, порожнисті, переважно голі. **Листки** 15–28 мм завд. з 5 нерівнобоких листочків, зісподу сизуваті; **листочки** нижньої пари 8–18 мм завд., (1)4–11 мм завш., широкояйцеподібні, широкоеліптичні, еліптичні, яйцеподібні, на верхівці тупуваті або коротко-загострені, верхівковий та бічні листочки верхньої пари 6–20 мм завд., 2–8 мм завш., широко-оберненояйцеподібні, оберненояйцеподібні, довгасто-оберненояйцеподібні, еліптичні, із заокругленою або коротко-загостреною верхівкою, голі або опушені поодинокими волосками. **Квітконоси** 5–10 см завд., голі або дуже рідко біло волосисті. **Листочки покривного листка** 4–13 мм завд., 2–5 мм завш., широкоеліптичні, еліптичні, довгасто-еліптичні з коротко-загостреною або тупуватою верхівкою, голі. **Суцвіття** 8–12-квіткові. **Квітконіжки** 1–2 мм завд., голі. **Чашечка** 5–6 мм завд., широкодзвоникувата, гола, її зубці лінійно-ланцетні, в основі широкотрикутні, на верхівці довгозагострені, голі, іноді війчасті з країв. **Віночок** 10–14 мм завд., жовтий, прапорець з яйцеподібним відгином, який звужується в нігтик. **Боби** 25–30 мм завд., до мм завш., циліндричні, з тонким загнутим носиком. — Кв. VI–VII; пл. VII–VIII. — $2n=12, 24(?)$.

— На заболочених заплавах, у сирих лісах, біля струмків. — Зрідка в Карпатах та Прикарпатті. — Загальне поширення: Сх. Європа (півн.), Ц. і Атл. Європа, Середземн. (зах.).

Господарське значення. Кормова рослина.

2. *L. corniculatus* L. 1753

Sp. Pl.: 775, s. restr.; Куприянова 1941, Фл. СССР, 11: 291, p. min. p.; Віслюліна, 1954, Фл. УРСР, 6: 427, p. min. p.; Миняев, 1957, Бот. мат. (Ленинград), 18: 120; P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. 2: 174, p. min. p. — Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 110. — **Лядвенець рогатий**.

Вид описаний з Європи (за протологом: "Habitat in Europa"). — Лектотип: "Herb. Linn. No. 931.23 (LINN)" [Chrtková-Žertová, 1973, Rozpr. Česk. Akad. Véd., Řada Mat. Přír. **83**(4): 28, f. 3].

— *L. corniculatus* L. var. *corniculatus* Chrtková-Žertová, 1973, Rozpr. Českosl. Acad. Véd. Řada Mat. Přír. Véd, **83**, 4: 28, fig. 3, p. p. (excl. syn. *L. arvensis* Pers.).

Багаторічна трав'яна рослина 20–65 см завв. зі стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** сланкі, лежачі, у верхній частині висхідні, численні, від основи сильно галузисті, голі або дуже розсіяно опушені білими притиснутими і відхиленими волосками. **Листки** 8–22(29) мм завд., з 5 нерівнобоких **листочків**; листочки нижньої пари 6–19 мм завд., (1)4–11 мм завш., широкояйцеподібні, яйцеподібні, довгасто-яйцеподібні, широкоеліптичні, на верхівці частіше загострені, верхівковий та бічні листочки верхньої пари 8–18 мм завд., 2–8 мм завш., нерівнобоко оберненояйцеподібні, широко-оберненояйцеподібні, довгасто-оберненояйцеподібні, ланцетні, із заокругленою або коротко-загостреною верхівкою, зісподу по середній жилці розсіяно опушені, з країв розсіяно війчасті. **Квітконоси** 3–14 см завд., голі або дуже рідко біло волосисті. **Листочки покривного листка**: середній 4–11 мм завд., 1–5 мм завш., широко-еліптичний, еліптичний, ланцетний із коротко-загостреною верхівкою, бокові — 5–8 мм завд., 2–5 мм завш., нерівнобокі, широкояйцеподібні або еліптичні із коротко-загостреною верхівкою, опушені, як і стеблові листочки. **Суцвіття** 2–7-квіткові. **Квітконіжки** 1–2 мм завд., голі. **Чашечка** вузькодзвоникувата, 4–7 мм завд., гола або з поодинокими, відхиленими, білими волосками, зубці її 2–3 мм завд., вузькотрикутні, довгозагострені або в основі трикутні, вище майже шилоподібно загострені, голі або рідковійчасті з країв. **Віночок** 12–18 мм завд., жовтий, прапорець з широкоеліптичним, на верхівці заокругленим відгином, який поступово звужується в нігтик 3–4 мм завд. **Боби** 20–35 мм завд., 2–3 мм завш., на верхівці нерозширені, циліндричні з тонким загнутим носиком. **Насінини** 1,5–2 мм завд., кулясті або широкоеліптичні, коричневі або зеленкувато-коричневі. — Кв. VII–VIII; пл. VIII–IX. — $2n = 24$.

— На заплавах та гірських луках, вологих лісових галявинах і узліссях, по берегах боліт. — Звичайно в Карпатах, спорадично в Розточчі-Опіллі, рідко в Західному і Правобережному Поліссі. — Загальне поширення. Сх. Європа (півн.), Атл. і Ц. Європа.

Господарське значення. Кормова рослина.

3. *L. alpicola* (G. Beck.) Min., Ulle et Krytzka, 1987

Фл. европ. части СССР, 6: 110. — **Лядвенець високогірний**.

Вид описаний із Австрії (за протологом: "Nieder-Österreich, Sneeberg ober am Thalhofe am Waldwiesen und Wegränden, c. 660 m").

— *L. corniculatus* L. var. *alpicola* G. Beck. 1892, Fl. Nieder-Österr. 2, 1: 885, pl. 7, 2, fig. 17; Chrtková-Žertová, 1973, Rozpr. Českosl. Acad. Véd. Řada Mat. Přír. Véd, **83**, 4: 74, fig. 17, 18.

— *L. corniculatus* subsp. *alpinus* auct. non Rothm.: Borsos, 1966, Acta Bot. Acad. Sci. Hung. **12**, 3–4: 263.

— *L. alpinus* auct. non Schleich. ex Ramond: Чопик, 1976, Високогірна фл. Укр. Карпат: 79.

Багаторічна трав'яна рослина 7–18 см завв. із стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** висхідні або майже прямостоячі, слабогалузисті, нечисленні, утворюють компактний «кущик», голі або розсіяно опушені білими притиснутими і відхиленими волосками. **Листки** (5)8–18(21) мм завд. з (3)5 листочків 7–11 мм завд., (3)5–8 мм завш., **листочки** голі або зісподу по середній жилці розсіяно опушені, з рідкими війками з країв, оберненояйцеподібні, на верхівці заокруглені або коротко-загострені, листочки нижньої пари широкояйцеподібні, яйцеподібні, коротко-загострені. **Квітконоси** голі або розсіяно опушені 2–9 см завд. **Листочки покривного листка**: середній оберненояйцеподібний або майже округлий, бокові — довгасто-оберненояйцеподібні. **Суцвіття** (1)2–6-квіткові. **Квітконіжки** до 2 мм завд., голі.

Чашечка вузькодзвоникувата, 5–7 мм завд., гола, її зубці 2–3 мм завд., в основі трикутні, поступово шилоподібно-загострені, злегка відігнуті, з країв рідковійчасті. **Віночок** 9–18 мм завд., жовтий, при висиханні зеленіє, **прапорець** з широкоеліптичним, на верхівці заокругленим відгином, який поступово звужується в нігтик 4–5 мм завд. **Боби** 25–30 мм завд., 2–3,5 мм завш., циліндричні, на верхівці булавоподібно розширені. **Насінини** 1,5–2 мм завд., широкоеліптичні, коричневі або коричневі з дрібними чорними плямами. — Кв. VII–VIII; пл. VIII.

— На кам'янистих вапнякових відслоненнях і осипищах, схилах гір, гірських луках і полонинах у субальпійському й альпійському поясах, вище 1400 м над р. м. — У Карпатах, спорадично: ЗК (Зк), КЛ (Іф, Чц (г. Чивчин)). — Загальне поширення: Ц. Європа.

Примітка. На існування в Українських Карпатах особливого високогірного виду лядвенцю, особини якого раніше визначалися як *L. corniculatus* L. або *L. arvensis* Pers., вперше звернув увагу В.І. Чопик (op.cit.). Від названих видів *L. alpicola* відрізняється низькими висхідними, майже прямостоячими, слабо розгалуженими стеблами, а також майже округлими середніми листочками покривних листків і булавоподібно розширеними на верхівці бобами.

4. *L. arvensis* Pers. 1795

Ann. Bot. (Usteri), 14: 39; Schkuhr, 1796, Bot. Handb. 2 : 413, excl. tab. 211; Миняев, 1957, Бот. мат. (Ленинград), 18: 122, р. р.; він же, 1970, Консп. фл. Псков. обл.: 10; Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 110; Крицкая, 1987, Опред. высш. раст. Украины: 191. — **Лядвенець польовий.**

Тип: не встановлений.

— *L. corniculatus* var. *arvensis* (Pers.) Ser. 1825, in DC. Prodr. 2: 214.

— *L. corniculatus* L. var. *corniculatus* Chrtková-Žertová, 1973, Řospr. Českosl. Acad. Véd. Řada Mat. Přír. Véd, 83, 4: 28, р. р. (quoad syn. *L. arvensis* Pers.).

— *L. corniculatus* auct. non L.: Вісюліна, 1954, Фл. УРСР, 6: 427, р. min. p.; P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. 2: 174, р. min. p.

Багаторічна трав'яна рослина 10–70 см завв. зі стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** прямостоячі, висхідні або лежачі, галузисті, численні, голі або дуже розсіяно опушені білими притиснутими і відхиленими волосками. **Листки** 10–25 мм завд. з 5 нерівнобоких **листочків**; листочки нижньої пари 6–18 мм завд., 2–7 мм завш., широкояйцеподібні, яйцеподібні, еліптичні, на верхівці коротко-загострені, верхівковий та бічні листочки верхньої пари 4–17 мм завд., 2–9 мм завш., оберненояйцеподібні, широкообернено-яйцеподібні, довгасто-обернено-яйцеподібні, із коротко-загостреною верхівкою, голі або зрідка зісподу по середній жилці розсіяно опушені, з країв — розсіяно війчасті. **Квітконоси** 5–11 см завд. голі. **Листочки покривного листка**: середній 7–12 мм завд., 3–4 мм завш., еліптичний, довгасто-еліптичний, із коротко-загостреною верхівкою, бокові — 7–9 мм завд., 1,5–4 мм завш., яйцеподібні, довгасто-яйцеподібні, еліптичні, ланцетні, із загостреною верхівкою, голі. **Суцвіття** 2–6-квіткові. **Квітконіжки** 1–2 мм завд., голі. **Чашечка** широкодзвоникувата, 4–7 мм завд., трубка чашечки гола, рідше з поодинокими, довгими, відхиленими, білими волосками, її зубці 2–3 мм завд., лінійно-ланцетні, в основі трикутні, на верхівці загострені, голі або рідко- коротко-війчасті з країв. **Віночок** 12–14 мм завд., жовтий, прапорець з широкоеліптичним або майже округлим, на верхівці заокругленим відгином, який поступово звужується в нігтик 5–7 мм завд.. **Боби** 15–35 мм завд., 2–3 мм завш., циліндричні, з коротким, тонким, шилоподібним, дзьобасто-загнутим носиком. **Насінини** 1,5–2 мм завд., кулясті або широкоеліптичні, коричневі, з дрібними чорними плямами. — Кв. VI–VII; пл. VIII–IX.

— На заплавних і суходільних луках, лісових узліссях і галявинах, узбіччях доріг, по краях полів, у Карпатах — на гірських луках та луках лісового поясу і трав'янистих

схилах гір до вис. 1100–1300 м над р.м. — У Поліссі й Карпатах, звичайно; на півночі Лісостепу, спорадично: ЗК (Зк), КЛ (Іф), ПКЛ (Лв, Чц), ЗП, ПП, ЛП, ВЛс, ЗЛс. — Загальне поширення: середня частина Сх. Європи (Верх.-Дніпр., Волз.-Кам., Волз.-Дон., Заволж.), занесено в північну частину і Прибалтику), Ц. Європа.

Господарське значення. Кормова культура.

5. *L. callunetorum* (Juxip) Min. 1970

Консп. Фл. Псков. обл.: 101; Миняев, 1981, Опред. высш. раст. сев.-зап. европ. части РСФСР: 236. — **Лядвенець вересковий.**

Вид описаний з Прибалтики. — Неотип: “Нымме бл. Таллінна”.

— *L. corniculatus* L. f. *callunetorum* Juxip, 1953, Юбил.сборн. общ. естествоиспыт. АН Эст.ССР: 100, рис. 4.

— *L. corniculatus* var. *arenosus* Jalas, 1950, Ann.Bot. Soc. Zool. Bot. Fenn. Vanamo, **24**, 1: 51; Chrtková-Žertová, 1973, Rospr. Českosl. Acad. Věd. Řada Mat. Přír. Věd, **83**, 4: 47, fig.9.

— *L. corniculatus* var. *invisitatus* Opperm. ex Wissjul. 1954, **6**: 427, descr. ucr.

— *L. arvensis* auct. non Pers.: Миняев, 1957, Бот. мат. (Ленинград), **18**: 122, p. p.

Багаторічна трав'яна рослина 10–60 см завв. зі стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** численні, міцні, від основи висхідні, вище прямостоячі, до кінця вегетаційного періоду полегли, дуже розгалужені під гострим кутом, голі або розсіяно опушені. **Листки** 10–30 мм завд. з 5 нерівнобоких листочків; **листочки** нижньої пари 6–18 мм завд., 2–7 мм завш., широкояйцеподібні, яйцеподібні, еліптичні, на верхівці короткозагострені, верхівковий та бічні листочки верхньої пари 4–12 мм завд., 2–8 мм завш., оберненояйцеподібні, широко-обернено-яйцеподібні, довгасто-оберненояйцеподібні, із коротко-загостреною верхівкою, голі або зісподу по середній жилці розсіяно опушені. Нижні та середні листки рано опадають. **Квітконоси** 5–10 см завд. голі. **Листочки покривного листка** на головній осі пагона широкі: середній обернено яйцеподібний або довгасто-оберненояйцеподібний, бокові косо-яйцеподібні або косо-широколанцетні, на гілках останніх порядків галуження ланцетні. яйцеподібні, еліптичні, ланцетні, із загостреною верхівкою, голі. **Суцвіття** 3–8-квіткові. **Квітконіжки** 1–2 мм завд., голі. **Чашечка** широкодзвоникувата, 5–7 мм завд., трубка чашечки гола, рідше з поодинокими, довгими, відхиленими, білими волосками, її зубці 2–3 мм завд., лінійно-ланцетні, в основі трикутні, на верхівці загострені, голі або рідко — коротко-війчасті з країв. **Віночок** 10–12(14) мм завд., жовтий, прапорець з широкоеліптичним або майже округлим, на верхівці заокругленим відгином, раптово звуженим у нігтик. **Боби** 15–30 мм завд., 2–3 мм завш., циліндричні. **Насінини** 1,5–2 мм завд., кулясті або широкоеліптичні, коричневі. — Кв. V–IX; пл. VII–IX.

— На суходільних луках, узліссях, по трав'янистих схилах. — В Західному Поліссі (Жт) і Західному Лісостепу (Вн), спорадично. — Загальне поширення: Сх. Європа (Скандинавія, Прибалтика, Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр.), Ц. Європа Польща).

Практичне значення. Кормова рослина.

Примітка. Як видно з цитування першоджерел морфологічну відмінність цього виду неодноразово відмічали різні автори, описуючи всередині *L. corniculatus* внутрішньовидові таксони. В Україні цей вид також помічали і виділяли в гербарії під назвами *L. invisitatus* Opperm. in herb., *L. hypanicus* Kotov, in herb., *L. kotovii* Opperm. in herb. О.Д. Вісюліна надала одній з відмін рангу різновидності.

6. *L. tauricus* Juz. 1951

Бот. мат. (Ленинград), **14**: 14, рис. 1; Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, **6**: 112; Крицкая, 1987, Опред. высш. раст. Украины: 191. — **Лядвенець кримський.**

Вид описаний з Криму: «Подъем на гору Роман-Кош от кордона Алабач (Бабуган-яйла)».

- *L. caucasicus* auct. non Kuprian. ex Juz.: Куприянова, 1941, 11: 291, descr. ross., p. min. p., quoad pl. taur.; Чернова, 1960, в Е. Вульф, Фл. Крыма, 2, 2: 177; вона ж, 1972, Опред. высш. раст. Крыма: 263.
— *L. corniculatus* auct. non L.: P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. 2: 174, p. min. p.

Багаторічна трав'яна рослина 15–40 см завв. із стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** численні, висхідні, слабозгалужені, розсіяно опушені довгими відхиленими волосками. **Листки** з 5 листочків. **Листочки** нижньої пари косо-яйцеподібні, верхівковий та бічні листочки верхньої пари (8)10–15 мм завд., 6–10 мм завш., оберненояйцеподібні, на верхівці заокруглені, з країв війчасті. **Квітконоси** 5–8 см завд. **Суцвіття** 5-квіткові. **Листочки покривного листка** суцвіття звичайно ланцетні, коротко тупувато-загострені. **Чашечка** дзвоникувата, 5–7 мм завд., зубці її вузькотрикутні, поступово загострені. **Віночок** 12–14 мм завд., яскраво-жовтий, прапорець з широкоеліптичним, на верхівці закругленим відгином, який раптово переходить у клиноподібний нігтик. **Боби** 25–30 мм завд., 2–3,5 мм завш., циліндричні. — Кв. VI–IX; пл. VII–X.

— На кам'янистих схилах, осипищах, трав'янистих і щербенистих схилах яйл, рідше на кам'янистих схилах морського узбережжя. — В Криму (в Гірському Криму більш чи менш звичайно: Бабуган-яйла, Нікітська, Ай-Петринська яйли, яйла г. Чатир-Даг); на Керченському п-ві, в передгір'ях і на Південному березі Криму — зрідка. — Загальне поширення: кримський ендемік.

Практичне значення. Кормова рослина.

7. *L. ambiguus* Besser ex Spreng. 1826

Syst. Veg. 3: 282; Клоков, 1953, Бот. мат. (Ленинград), 15: 146; Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 112; Крицкая, 1987, Опред. высш. раст. Украины: 191. — **Лядвенець сумнівний.**

Вид описаний з околу Кременця (за протологом: "Cremenetz"). — Лектотип: "Cremenetz" (KW) [Крицька, hoc loco].

— *L. ciliatus* Schur, 1877, Verh. Naturf. Ver. Brünn, 15, 2: 180, non Tenore, 1831.

— *L. corniculatus* L. var. *kochii* Chrtková-Žertová, 1973, Řospr. Českosl. Acad. Véd. Řada Mat. Přír. Véd, 83, 4: 36, fig. 6.

— *L. corniculatus* auct. non L.: Вісюліна, 1954, Фл. УРСР, 6: 427, pro min. p.; P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. 2: 174, pro min. p.

Багаторічна трав'яна рослина 10–70 см завв. із стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** висхідні або лежачі, розгалужені, численні, розсіяно опушені білими напіввідхиленими і відхиленими волосками. **Листки** 10–25 мм завд. з 5 нерівнобоких **листочків**; листочки нижньої пари 3–9 мм завд., 1,5–6 мм завш., нерівнобоко широкояйцеподібні, яйцеподібні, широкоеліптичні, на верхівці загострені, верхній та середні листочки — 5–10 мм завд., 2–5 мм завш., нерівнобоко оберненояйцеподібні, широко-оберненояйцеподібні, довгасто-оберненояйцеподібні, еліптичні, довгасто-ланцетні, на верхівці загострені, рідше неглибоко виїмчасті, по краю відлегло-війчасті, на пластинці у молодих листочків опушення відстовбурчене, густе, пізніше опушення частково втрачається. **Квітконоси** 4,5–10 см завд., негусто волосисті. **Листочки покривного листка**: середній 3–7 мм завд., 1–2,5 мм завш., еліптичний, довгасто-еліптичний, ланцетний, із загостреною верхівкою, бокові — 4–5 мм завд., 1–2 мм завш., яйцеподібні, довгасто-еліптичні, ланцетні, із загостреною верхівкою, опушені як і стеблові листки. **Суцвіття** 2–6-квіткові. **Квітконіжки** 1–2 мм завд., відхилено-волосисті. **Чашечка** дзвоникувата, 4–6 мм завд., трубка чашечки опушена довгими, відхиленими, білими волосками, її зубці 2–3 мм завд., лінійно-ланцетні, в основі трикутні, на верхівці довго-загострені, з країв війчасті. **Віночок** 11–15 мм завд., жовтий, прапорець з широкояйцеподібним, на верхівці закругленим відгином, який поступово звужується в

нігтик 4–5 мм завд. **Боби** 12–35 мм завд., 2–2,5 мм завш., циліндричні, з коротким, тонким, загнутим, шилоподібним носиком. **Насінини** 1–1,5 мм завд., майже кулясті, коричневі. — Кв. VI–VIII; пл. VIII–IX.

— На вапнякових і лесових відслоненнях та схилах, по суходільних луках. — У Прикарпатті (Іф, Чн), ЗЛс і ПЛс (басейн р. Дністер), більш чи менш звичайно; відірване від основного ареалу місцезнаходження в ПЗЛС: Одеська обл., Ширяївський р-н, с. Вікторівка. — Загальне поширення: Сх. Європа (Прибалт., півн.-зах. Росії: окол. Санкт-Петербурга), Білорусія, Скандинавія), Ц. Європа.

Практичне значення. Кормова рослина.

Примітка. На межі ареалу гібридує з *L. arvensis*, утворюючи гібридні форми, характерною ознакою яких є наявність опушення з окремих відлеглих простих волосків на чашечках, квітконіжках і листочках. У місцях контакту з *L. ucrainicus* спостерігаються екземпляри зі змішаним (притиснутим і відхиленим) опушенням чашечок та квітконіжок.

8. *L. olgae* Klokov, 1961

Бот. мат. (Ленинград), 21: 235; Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 113; Крицкая, 1987, Опред. высш. раст. Украины: 191. — **Лядвенець Ольги.**

Вид описаний із Луганської обл. (за протологом: «Ворошиловградская обл., Меловский р-н, заповедник «Стрелецкая Степь»). — Ізотип: «Луганская обл., Меловский р-н, заповедник «Стрелецкая Степь». Ложбинка. 13.VIII.1958, О. Дубовик» (KW) (Голотип в LE).

— *L. corniculatus* auct.: P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. 2: 174, p. min. p.

Багаторічна трав'яна рослина 20–80(100) см завв., зі стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** висхідні або лежачі, галузисті, численні, внизу циліндричні, вище тупо-ребристі і борозенчасті, розсіяно опушені напіввідхиленими і відхиленими тонкими білими волосками. **Листки** 8–33 мм завд. з 5-ти **листочків** (парні листочки нерівнобокі); листочки нижньої пари 3,5–16 мм завд., 1,5–8 мм завш., широкояйцеподібні, яйцеподібні, довгастояйцеподібні, еліптичні, на верхівці загострені, верхівковий та бічні листочки верхньої пари 5–25 мм завд., 1,3–9 мм завш., обернено-широкояйцеподібні, оберненояйцеподібні, довгасто-оберненояйцеподібні, еліптичні, довгасто-еліптичні, ланцетні, на верхівці загострені, всі листочки зісподу сірувато-зелені, більш чи менш густо опушені, з країв розсіяно-війчасті, зверху темнозелені, розсіяно-волосисті або майже голі. **Квітконоси** 2–10 см завд., досить густо опушені відхиленими і напіввідхиленими волосками; листочки покривного листка 4,5–14 мм завд., 1–2,5 мм завш., ланцетні або лінійно-ланцетні, з довгозагостреною верхівкою, густо опушені відхиленими і напіввідхиленими волосками. **Суцвіття** 2–6-квіткові. **Квітконіжки** 12 мм завд., густо відхилено-волосисті. **Чашечка** вузькоконічна, 5–7 мм завд., трубка чашечки опушена довгими, відхиленими, білими волосками, її зубці 2–4 мм завд., ланцетно-шилоподібні, в основі вузькотрикутні, на верхівці довгозагострені, майже дорівнюють трубці або трохи довші за неї, густо відстовбурчено опушені. **Віночок** 10–12 мм завд., яскраво-жовтий або світло-оранжевий, при відцвітанні червоніє; прапорець з яйцеподібною, заокругленою на верхівці, пластинкою, яка поступово звужується в нігтик 3–4 мм завд. **Боби** 13–32 мм завд., 2–2,2 мм завш., циліндричні, лінійні, на верхівці іноді злегка розширені, з коротким, загнутим носиком, голі або опушені поодинокими відхиленими волосками. **Насінини** 1–1,5 мм завд., широкоеліптичні, майже кулясті або округло-ниркоподібні, темно-коричневі, з дрібними темними плямами. — Кв. V–IX; пл. VII–IX.

— На степах, степових і кам'янистих схилах, по балках і видолинках. — Зрідка на сході Степу: ДЗЛС (Луганська обл., заповідник «Стрільцівський степ»; Новопсковський р-н,

с.с. Осинове і Рогове; Марківський р-н, с. Кабичівка) та в Криму (Керченський п-ів, Тарханкутський п-ів). — Загальне поширення: східнопричорноморський ендемік. Господарське значення. Кормова рослина.

9. *L. ucrainicus* Klokov, 1961

Бот. мат. (Ленинград), **21**: 233; Мин. 1970, Консп. фл. Псков. обл.: 102; Мин. и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, **6**: 114; Крицкая, 1987, Опред. высш. раст. Украины: 191. — **Лядвенець український.**

Вид описаний із Черкаської обл. (за протологом: «Киевская губ., сухие луга близ г. Умани»). — Ізотип: “Prov. Kiev, in pratis siccis pr. Urbem Umanj, VI 1899, E. Koliassinsky” (Herb. Fl. Ross., № 810) (KW) (Голотип — в LE).

— *L. tenuis* auct. non Waldest. et Kit.: Куприянова, 1941, Фл. СССР, **11**: 292, р. р.; Вісюліна, 1954, Фл. УРСР, **6**: 428, р. max. р.

— *L. corniculatus* auct.: P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. **2**: 174, р. min. р.

— *L. stepposus* Kramina, 2000, Бюлл. Моск. о-ва испытат. природы. Отд. биол., **105**, **1**: 35.

Багаторічна трав'яна рослина 20–80 см завв., із стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** численні, висхідні, лежачі або припідняті до майже прямостоячих, галузисті, тонкоребристі і борозенчасті, розсіяно опушені білими дрібними волосками або внизу майже голі. **Листки** 7–30 мм завд., стрижень листка коротко опушений; **листочки** нижньої пари 4–12 мм завд., 1–6 мм завш., від косо-яйцеподібно-трикутних (при нижніх листках) до довгасто-лінійних і ланцетних, на верхівці загострені, верхівковий та бічні листочки верхньої пари 5–20 мм завд., 1,5–9 мм завш., від довгасто-оберненояйцеподібних до лінійно-ланцетних, на верхівці у нижніх листків тупі, у верхніх — загострені; всі листочки зісподу і з країв негусто опушені короткими, притиснутими волосками, зверху голі або майже голі. **Квітконоси** 1,5–8 см завд., тонкоборозенчасті, опушені дрібними напівпритиснутими волосками; **листочки покривного листка** суцвіття 3–9 мм завд., 0,5–2,2 мм завш., довгасто- або лінійно-ланцетні, тонкувато загострені на верхівці, зісподу помітно притиснутоволосисті. **Суцвіття** 27-квіткові. **Квітконіжки** 2–3 мм завд., досить густо опушені дрібними притиснутими волосками. **Чашечка** 6–7 мм завд., густо-, рідше розсіяно опушена короткими, близько 0,5 мм завд., притиснутими або напівпритиснутими волосками; трубка чашечки конічна, її зубці 3–4 мм завд., майже від основи шилоподібні, тонкозагострені і відігнуті, за довжиною рівні трубці. **Віночок** яскраво-жовтий, нерідко при відцвітанні червоніє; прапорець 11–14 мм завд., 8–9,5 мм завш., з округло-ромбічною пластинкою, звуженою в широкий нігтик. **Боби** 13,5–32 мм завд., 2–2,5 мм завш., циліндричні, лінійні, на верхівці нерозширені або злегка розширені, з відігнутих або майже прямим носиком. **Насінини** 1,4–1,5 мм завд., 1,1–1,2 мм завш., темно-коричневі або коричнево-бурі. — Кв. VI–IX; пл. VII–IX. — $2n=24$.

— На остепнених луках, по степах, степових і кам'янистих схилах, відслоненнях. — Звичайно в лісостеповій і степовій частинах України та в Криму. — Загальне поширення: Сх. Європа (середня і південна смуга, занесено в північні райони), Кавказ (Передк.), Зах. Сибір, Сер. Азія (Казахстан).

Господарське значення. Кормова рослина.

Підсекція 2. *Tenues* (Klokov) Krytzka

Стебла частіше полегли або висхідні, вигнуті, негусто облиствлені, як і вся рослина голі або майже голі; нижні бічні листочки довгасто-ланцетні, довгасто-яйцеподібні, ланцетні; суцвіття 1–4-квіткове.

Тип: *L. tenuis* Kit.

— Ser. *Tenues* Klokov, 1961, Бот. мат. (Ленинград), **21** : 235.

10. *L. tenuis* Waldst. et Kit. ex Willd. 1809

Enum. Pl. Horti Berol.: 797; Куприянова, 1941, Фл. СССР, 11: 292, р. р.; Вісюл. 1954, Фл. УРСР, 6: 428, р. р.; Чернова, 1960, в Е. Вульф, Фл. Крыма, 2, 2: 179, р.р.; Chrtková-Žertová, 1967, Folia Geobot. Phytotax. (Praha), 2, 3: 285, р. max. р. (excl. var. *hirsutus*); P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. 2: 174, р. max. р.; Гейдеман, 1975, Опред. высш. раст. Молд. ССР, вид. 2: 283; Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 114; Крицкая, 1987, Опред. высш. раст. Украины: 191. — **Лядвенець тонкий.**

— *L. corniculatus* β. *tenuifolius* L. 1753, Sp. Pl.: 776.

Багаторічна трав'яна рослина 10–60 см завв., із тонким стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** тонкі, висхідні або лежачі, галузисті, голі або розсіяно опушені короткими притиснутими і напівпритиснутими волосками, ребристі. **Листки** 5–17 мм завд. з 5, часто нерівнобоких **листочків**; листочки нижньої пари 3–7 мм завд., 1–2 мм завш., довгасто-яйцеподібні, ланцетні, на верхівці загострені або тупуваті, верхівковий та бічні листочки верхньої пари 4–15 мм завд., 1–4 мм завш., довгасто-оберненояйцеподібні, довгасто-еліптичні, ланцетні, із загостреною верхівкою, голі. **Квітконоси** 1,5–3 см завд., тонкі, голі або розсіяно опушені короткими напівпритиснутими волосками; **листочки покривного листка** 2–5 мм завд., 0,25–1 мм завш., ланцетні, із загостреною верхівкою, голі або знизу розсіяно опушені. **Суцвіття** 1(2)–3(4)-квіткові. **Квітконіжки** 1–2 мм завд., голі, рідше притиснуто опушені. **Чашечка** широкодзвоникувата, 4–5 мм завд., трубка чашечки гола, її зубці 1,5–2 мм завд., майже дорівнюють трубці або коротші за неї, трикутно-ланцетні, на верхівці коротко-загострені, голі. **Віночок** 7–11 мм завд., жовтий, при відцвітанні зеленіє або синіє, прапорець з майже округлим, на верхівці заокругленим відгином і клинуватим нігтикком. **Боби** 25–30 мм завд., 1–3 мм завш., циліндричні, лінійні, голі, з коротким, загнутим носиком. **Насінини** 1–1,5 мм завд., кулясті, широкоеліптичні, темно-коричневі. — Кв. VI–VIII; пл. VII–IX. — 2n=12.

— На вологих засолених луках, лісових галявинах і узліссях, на вологих приморських пісках і солончаках. — Зрідка в Карпатах (Зк) на Поліссі (окол. Києва) та в Криму (ГК, Керченський п-ів, окол. Євпаторії, оз. Сасик, Донузлав). — Загальне поширення: Сх. Європа (Молдова, Ниж.-Волз.: Астраханська обл., занесено в Скандинавію), Ц. і Атл. Європа, Кавказ, Сер. Азія (півд.), Середземн., Афганістан (півн.).

11. *L. elisabethae* Opperm. ex Wissjul. 1954

Фл. УРСР, 6: 588, 429, рис. 81; Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 114; Крицкая, 1987, Опред. высш. раст. Украины: 191; Голубев и Косых, 1982, Ботан. журн. 67, 9: 1298. — **Лядвенець Єлизавети.**

Вид описано з Приазов'я (за протологом: “RSS Ukr., ditio Stalinensis, loco Belossaraiskaja Kossa dicto. 15.VII.1933, leg. S. Postryganj”). — Неотип: “Distr. Mariupol, Білосарайська коса. Вогкий гумусований пісок по краю піскового гребня. 3.VII.1929, С. Постригань” (KW) [Крицька, 2003, Ботан. журн., 88, 12: 102].

— *L. tenuis* auct. non Waldst. et Kit. ex Willd.: Куприянова, 1941, Фл. СССР, 11: 292, р. р.; P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. 2: 174, р. min. р.

Багаторічна трав'яна рослина 20–70 см завв., із стрижневим коренем і коротким, нещільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** висхідні або лежачі, дуже галузисті, численні, голі або дуже розсіяно опушені білими волосками. **Листки** 10–20 мм завд., з 5, переважно нерівнобоких **листочків**; листочки нижньої пари 4–18 мм завд., 1–4 мм завш., яйцеподібні, довгасто-яйцеподібні, еліптичні, ланцетні, на верхівці загострені або тупуваті, верхівковий та бічні листочки верхньої пари 4–21 мм завд., 1–5 мм завш., довгасто-оберненояйцеподібні, ланцетні, із загостреною верхівкою, голі або зісподу

опушені розсіяними волосками, з країв рідко-війчасті. **Квітконоси** 2–8 см завд., тонкі, голі або розсіяно опушені короткими, напівпритиснутими волосками; **листочки покривного листка** 2–5 мм завд., 0,25–1 мм завш., ланцетні, із довгозагостреною верхівкою, голі або по краю розсіяно-війчасті, рано опадають. **Суцвіття** 1–7-квіткові. **Квітковіжки** 2 мм завд., притиснуто опушені. **Чашечка** конічна, 4–6 мм завд., трубка чашечки більш чи менш опушена притиснутими волосками, зубці її 2–3 мм завд., майже дорівнюють трубці, ланцетні, на верхівці довгозагострені, загнуті, притиснуто опушені, з країв війчасті. **Віночок** 5–10(12) мм завд., жовтий, при висиханні зеленіє або синіє, прапорець з широкоеліптичним або майже округлим, на верхівці заокругленим відгином, який раптово звужується в нігтик 4–5 мм завд. **Боби** 13–27 мм завд., 1,5–3 мм завш., циліндричні, булавоподібні, голі, з коротким, загнутим носиком. **Насінини** 1–1,5 мм завд., кулясті, темно-коричневі або коричневі, з дрібними і невиразними чорними плямами. — Кв. VI–VIII; пл. VII–IX.

— На вологих солонцюватих літоральних пісках. — У приморській смугі і на косах Азовського моря (Арабатська Стрілка, Білосарайська Коса, коса Крива, Чорноморський біосферний з-к). — Загальне поширення: Нижн.-Дон (побережжя Азовського моря, біля Кирпільського лиману), Кавказ (Зах. Закавказ.).

Примітка. В місцях контакту *L. elisabethae* та *L. ucrainicus* трапляються гібридні, негусто опушені рослини з вужчими, ніж у другого виду листочками.

12. *L. frondosus* (Freyn) Kuprian. 1941

Фл. СССР, 11: 295, s. restr.; Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 115. — **Лядвенець олиствлений.**

Вид описаний з передгір'я Копетдага в Туркменії (за протологом: "Regio transcaspica; Kisil Arwat, ad rivulum").

— *L. corniculatus* L. subsp. *frondosus* Freyn, 1904, Bull. Herb. Boiss., sér. 2, 4: 44; Chrtková-Žertová, 1967, Folia Geobot. et Phytotax. (Praha), 2, 3: 295, fig. 5; id. 1970, ibid. 5, 1: 95, fig. 2, tab. 6 (lectotypus).

— *L. krylovii* auct. non Schischk. et Serg.: P.W. Ball, A. Chrtková-Žertová, 1968, Fl. Europ. 2: 174, p. p.

Багаторічна трав'яна рослина 7–30 см завв., із тонким стрижневим коренем і коротким, щільним, підземним, розгалуженим каудексом. **Стебла** висхідні або лежачі, галузисті, голі або розсіяно опушені, ребристі. **Листки** 6–16 мм завд. з 5, часто нерівнобоких **листочків**, стрижні середніх стеблових листків дуже короткі, тому листочки зближені; листочки нижньої пари 3–6 мм завд., 1–1,5 мм завш., довгасто-еліптичні, ланцетні, на верхівці загострені або тупуваті, верхівковий та бічні листочки верхньої пари 4–12 мм завд., 1–4,5 мм завш., довгасто-оберненояцеподібні, еліптичні, довгасто-еліптичні, ланцетні, із загостреною, рідко із закрутленою верхівкою, голі або зісподу розсіяно опушені. **Квітконоси** 2–6 см завд., тонкі, голі або розсіяно опушені короткими напівпритиснутими волосками. **Листочки покривного листка** 3–9 мм завд., 0,25–1,5 мм завш., ланцетні, із довгозагостреною верхівкою, голі або розсіяно опушені. **Суцвіття** 1–2(3)-квіткові. **Квітковіжки** 1–2 мм завд., голі, рідше притиснуто опушені. **Чашечка** 3,5–5 мм завд., трубка чашечки конічна, гола, її зубці 1,5–3 мм завд., довші за трубку, трикутно-ланцетні, на верхівці довгозагострені, не загнуті, голі. **Віночок** 6–9(10) мм завд., блідо-жовтий, при відцвітанні червоніє, прапорець з майже округлим, на верхівці заокругленим відгином, який раптово звужується в конічний нігтик 3–4 мм завд. **Боби** 16–30 мм завд., 1–3 мм завш., циліндричні, лінійні, голі, з коротким, загнутим носиком. **Насінини** 1–1,5 мм завд., кулясті, темнокоричневі. — Кв. VI–VIII; пл. VIII–IX. — 2n=14.

— На солончаках, засолених луках, пісках і ракушняках морського узбережжя. — В Криму (Арабатська Стрілка, Тархакутський п-ів, окол. Сак, оз. Донузлав, окол. Судака, Керченський п-ів) і на косах Приазов'я (Дц). — Загальне поширення: Ниж.-Дон, Ниж.-Волз., Кавказ (Апшеронський п-ів, Талиш), Сер. Азія, Іран.

Підсекція 3. *Angustissimae* (Kuprian.) Krytzka

Рослини густо опушені довгими відстовбурченими і короткими хвилястими волосками. Суцвіття 1–2(3)-квіткові. Приквітки у вигляді чорнувато-бурих горбочків. Квітки на тонких і коротких квітконіжках. Боби лінійні, довгі, тонкі, 15–40 мм завд., 1,5–2 мм завш.

Тип: *L. angustissimus* L.

— Ser. *Angustissimae* Kuprian. 1941, Фл. СССР, 11: 295.

13. *L. angustissimus* L. 1753

Sp. Pl.: 774; Куприянова, 1941, Фл. СССР, 11: 296; Вісюліна, 1954, 6: 429, р. р.; Чернова, 1960, в Е. Вульф, Фл. Крыма, 2, 2: 179; P.W. Ball, 1968, Fl. Europ. 2: 175, р. р., Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 108. — **Лядвенець найвужчий.**

Вид описаний з Південної Франції (за протологом: “Habitat in Narbonensis”. — Лекто-тип: “Herb. Clifford: 372, Lotus 5 (BM-000646725)” [Heyn, 1970/Davis (ed.), Fl. Turkey, 3: 523].

Однорічна або **дворічна** рослина з тонким стрижневим коренем. **Стебла** 7–20 см завд., численні, лежачі або висхідні, розгалужені, при основі голі, вгорі густо опушені довгими, м'якими, відстовбурченими і короткими хвилястими волосками. **Листочки** нижньої пари, косо-яйцеподібні, тупуваті, рідше загострені; три верхніх листочки оберненояйцеподібні або ланцетні, загострені, як і прилистки з обох боків густо притиснуто опушені. **Суцвіття** 1–3-квіткові, на тонких квітконосах 2,5–4 см завд. **Приквітки** редуковані, у вигляді жовто-бурих горбочків. **Квітки** 6–10 мм завд., світло-жовті. **Чашечка** 4,5–5 мм завд., притиснуто-волосиста, з лінійними зубцями, довшими за трубку в 1,5 раза. **Прапорець** 6–7 мм завд., 1,5–2 мм завш., округлий, поступово звужений у клинуватий нігтик. **Боби** лінійні, тонкі, довгі, 20–40 мм завд., 1,5–2 мм завш. **Насінини** оранжево-бурі. — Кв. VI–VII, пл. VII–VIII. — $2n=12$.

— На вологих луках, узліссях, лісових галявинах, серед чагарників. — Зрідка в Криму (ПБК, ГК). — Загальне поширення: Кавказ (Закавказ.); Атл. Європа, Середземн., М. Азія, Іран.

14. *L. praetermissus* Kuprian. 1937

Бот. мат. (Ленинград), 7: 37; Куприянова, 1941, Фл. СССР, 11: 295; Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 108; Крицкая, Опред. высш. раст. Укр. : 191. — **Лядвенець пропущений.**

Вид описаний з Луганської обл. (за протологом: «близ Старобельска Харьковской губернии».

— *L. angustissimus* L. var. *praetermissus* (Kuprian.) Wissjul. 1954, 6: 431.

— *L. angustissimus* auct. non L.: P.W. Ball, 1968, Fl. Europ. 2: 175, р. р.

Однорічна рослина з тонким стрижневим коренем. **Стебла** 10–30 см завд., поодинокі, прямостоячі або злегка висхідні, частіше майже від основи розгалужені, при основі голі, вгорі густо опушені довгими, відстовбурченими і короткими кучерявими волосками. **Листочки** нижньої пари 8–12 мм завд., 4–6 мм завш., косо-яйцеподібні, загострені; три верхніх листочки ланцетні або лінійно-ланцетні, 7–15 мм завд., 2–5 мм завш., з обох боків опушені рідкими, довгими, відстовбурченими волосками. **Суцвіття** 1–2-квіткові, на тонких і коротких квітконосах 1–2 см завд. **Приквітки** редуковані, у вигляді чорнувато-бурих горбочків. **Квітки** 4–6 мм завд., світложовті. **Чашечка** 4–5 мм завд., опушена довгими, тонкими, переплетеними волосками, з нитчастими зубцями, трохи довшими за трубку. **Прапорець** 4–6 мм завд., округлий, звужений у клинуватий нігтик. **Боби** 1,5–2 см завд., 1,5–2 мм завш., лінійні. **Насінини** бурі. — Кв. VI–VII, пл. VI–III. — $2n=12$.

— На сирих піщаних місцях, засолених луках, піщаних берегах водойм, супіщаних схилах північної і західної експозиції. — На півдні Лісостепу, зрідка; в Степу та Криму, частіше: СЗЛс (Лг), ДЗЛс (Дц, Лг), ПЗЛс (Мк), ЛЗЛс (Дц, Зп), ЛЗс (Хс), КрС, КрЛс. — Загальне поширення: Сх. Європа: Волз.-Дон. (півд.-сх.), Причорн., Нижн.-Дон, Заволз. (півд.), Нижн.-Волз.(півн.-зах.); Кавказ (Передкав.), Зах. Сибір (півд.).

Секція 2. *Lotea* (Medik.)

Ser. 1825, in DC. Prodr. 2: 209; Куприян. 1941, Фл. СССР, 11: 288; P.W.Willk.

— *Lotea* Medik. 1787, Vorl. Churpf. Phys.-Ökon. Ges. 2: 384; id. 1789, Phil. Bot. 1: 204; Moench, 1794, Meth. Pl.: 151.

Чашечка виразно зигоморфна: Три її нижніх зубці зрослися між собою основами, з них два бокових — трикутні, тупі, в кілька разів коротші від шилоподібного середнього і двох верхніх шилоподібних зубців. Боби до верхівки дугасто зігнуті, сильно стиснуті з боків, з коротким мечоподібним носиком.

Тип. *L. ornithopodioides* L.

15. *L. ornithopodioides* L. 1753

Sp. Pl.: 775; Куприян.ова, 1941, Фл. СССР, 11: 288; Вісюліна, 1954, Фл. УРСР, 6: 426; P.W. Ball, 1968, Fl. Europ. 2: 176; Миняев и Улле, 1987, Фл. европ. части СССР, 6: 115. — **Лядвенець птахоногий.**

Вид описано з Південної Італії: Сицилії (за протологом: "Habitat in Sicilia"). — Лектотип: "Herb. Clifford: 372, *Lotus* 4 (BM-000646724)" [Heyn, 1966, Israel J. Bot. 15: 43].

Однорічна, притиснуто опушена рослина 15–35 см завв. Стебла розгалужені, висхідні. **Листочки** нижньої пари листка яйцеподібно-ромбічні, 4–6 мм завд., листочки верхніх листків 5–7 мм завд., оберненояйцеподібно-ромбічні, з клинуватотою основою. **Суцвіття** 1–5-квіткові. **Квітконос** у 2–3 рази довший за пазушний листок. **Приквітки** листуваті, довші за чашечку і майже закривають суцвіття. **Чашечка** зигоморфна, верхня її губа двозубчаста, нижня — тризубчаста, її середній зубець довший за бокові. **Віночок** світло-жовтий, 7–10 мм завд.; прапорець з круглим відгином; човник трохи коротший за прапорець. **Біб** лінійний, близько 4 см завд., стиснутий, трохи зігнутий, з горбочками. — Кв. IV–VI, пл. VI–VII. — 2n=14.

— На вологих трав'янистих місцях. — Наводиться для ЛЗс (Хс) та Криму (ПБК, окол. Масандри; р. Карасу). — Загальне поширення: Атл. Європа, Середземн., Кавказ (Зах. Закавказзя).

Примітка. *L. ornithopodioides* рядом авторів [1,4,9] наводиться для Херсонської обл. та Криму. В Національному гербарії України (KW) раніше знаходився зразок із Херсонської обл., який зараз там відсутній, немає зразків і з інших місцезнаходжень, тому існування виду на території України залишається сумнівним.

Література

1. Вісюліна О.Д. Рід Лядвенець — *Lotus* L. / Флора УРСР. — Т. 6. — К.: Вид-во АН УРСР, 1954. — С. 425–431.
2. Клоков М.В. Заметка о некоторых критических видах лядвенца // Бот. мат. (Ленинград). — 1953. — Вып. 15. — С. 145–149.
3. Клоков М.В. Новые украинские мотыльковые // Бот. мат. (Ленинград). — 1961. — Вып. 21. — С. 233–242.
4. Крицкая Л.И. Род Лядвенец (Лядвенець) — *Lotus* L. / Определитель высших растений Украины (отв. ред Ю.Н. Прокудин). — Киев: Наук. думка, 1987. — С. 191.
5. Куприянова Л.А. Род *Lotus* L. / Флора СССР. — Т. 11. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1945. — С. 284–297.
6. Миняев Н.А. К систематике лядвенца северо-запада европейской части СССР // Бот. мат. (Ленинград). — 1957. — Вып. 18. — С. 119–141.
7. Миняев Н.А., Улле З.Г. О видах лядвенца (*Lotus* L.), встречающихся на северо-востоке европейской части СССР // Новости сист. высш. раст. — 1977. — Вып. 14. — С. 153–161.

8. Миняев Н.А., Улле З.Г. Род Лядвенец — *Lotus* L. / Флора европейской части СССР. — Т. 6 (под ред. Ан.А. Федорова). — Л. : Наука, 1987. — С. 103–115.
9. Юзепчук С.В. Заметки о некоторых новых критических и редких растениях крымской флоры // Бот. мат. (Ленинград). — 1951. — 14. — С. 3–47.
10. Ball P.W., Chrtková-Žertová A. Genus *Lotus* L. / Tutin T.G. (ed.) et al. Flora Europaea. — Vol. 2. — Cambridge University Press, Cambridge, 1968. — P. 173–176.

Л.І. Крицька

Національний науково-природничий музей НАН України

Рід Лядвенець — *Lotus* L. у флорі України

Обговорюється історичний погляд на розуміння обсягу виду в роді *Lotus* L. Наводяться морфологічний опис роду, секцій та підсекцій, ключі для визначення видів у роді. Для кожного виду подається діагноз українською мовою, базіонім, основна синоніміка, еколого-ценотична характеристика місцезростань, географічне поширення, а також “locus classicus” за протологом, для частини видів цитується типовий зразок.

Ключові слова: рід лядвенець, *Lotus* L., систематика, флора, протолог, тип, лектотип, Україна

Л.И. Крицкая

Национальный научно-природоведческий музей НАН Украины

Род Лядвенець — *Lotus* L. во флоре Украины

Обсуждается исторический взгляд на понимание объема вида в роде *Lotus* L. Приводятся морфологическое описание рода, секций, подсекций, ключи для определения видов в роде. Для каждого вида дается диагноз на украинском языке, базиним, основная синонимика, эколого-ценотическая характеристика местообитаний, географическое распространение, а также “locus classicus” по протологу, для части видов цитируется типовой образец.

Ключевые слова: рід лядвенець, *Lotus* L., систематика, флора, протолог, тип, лектотип, Україна

L. I. Krytsjka

National Museum of Natural History NAS of Ukraine

Genus *Lotus* L. in the flora of Ukraine

Discusses the historical view of the understanding of species in the genus *Lotus* L. Provides a morphological description of the genus, sections, subsections, and keys to species in the genus. For each species is given the diagnosis ukrainian language, basionym, most synonymy, environmental-cenotic characteristic habitats, geographic distribution, as well as the “locus classicus” for protolog, for some species cited a typical example.

Key words: genus *Lotus* L., taxonomy, flora, protolog, type, lectotype, Ukraine.